

РЕГІОНАЛЬНІ ЛАНДШАФТНІ ПАРКИ УКРАЇНИ ЯК КАТЕГОРІЯ ПРИРОДНО ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ, ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ФУНКЦІОНУВАННЯ

В.О. Свердлов

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка

Створення територій, які поєднують охоронні, наукові, рекреаційні, освітні та відтворювальні функції в багатьох країнах поставило потребу в організації нової (додаткової до національного парку) категорії охоронних територій – природних парків. Такі парки мають відвернути увагу відвідувачів від особливо цінних в науково-природничому значенні НП, й задовольнити зростаючі рекреаційні потреби суспільства. Природний парк як окрема категорія охоронних об'єктів був виділений на I Всесвітньому конгресі з національних парків, що відбувся в Сіетлі (США) у 1962 р. [2]

Міжнародний досвід функціонування таких парків, які в різних країнах мають назви – природних, ландшафтних, регіональних тощо. В Україні заповідні об'єкти такого статусу – називаються регіональними ландшафтними парками.[7]

РЛП як організаційна форма охорони екосистем в Україні почав застосовуватися в практиці охорони природи з 1990 року, коли був створений перший РЛП – “Дністровський каньйон” у Тернопільській області. Як категорія природно-заповідного фонду «регіональний ландшафтний парк» була введена 1992 року Законом України “Про природно-заповідний фонд України”. [3]

Вперше ідею регіональних природних парків як нову форму територіальної охорони висвітлили в своїх працях К. Геренчук та С. Стойко (1976). Питаннями організації регіональних ландшафтних парків займалася також група авторів на чолі з Т. Андрієнко (1996), а вже в 2004 р. – нормативно-правовим забезпеченням та розвитком діяльності цих парків. Л. Царик при оптимізації природоохоронної системи Поділля велику увагу приділяє регіональним ландшафтним паркам і наголошує на збільшенні їхньої кількості, оскільки саме РЛП є одним з основних екомережєвих вузлів регіонального рівня (2009). Праць, що висвітлюють проблеми управління, функціонування і сталого розвитку об'єктів ПЗФ в межах урбанізованих територій України, загалом небагато через складність і новизну проблематики. Переважно вони стосуються питань збереження заповідних ландшафтів як місць масового відпочинку або посилення охорони їхніх окремих компонентів. [7]

Враховуючи щільність заселеності нашої країни, а також високий ступінь перетвореності ландшафтів, потреба в створенні РЛП в Україні є дуже значною. Потенціальні можливості для створення РЛП мають Українські Карпати, Прикарпаття, Західне Поділля та Полісся, для яких характерні мальовничі ландшафти, багатий рослинний та тваринний світ, наявні мінеральні джерела, де збереглося багато археологічних та історико-культурних пам'яток. Багатством рекреаційного потенціалу відзначаються узбережжя Чорного та Азовського морів. Особливо важливим є створення РЛП у східній частині України, у зв'язку з її значною урбанізованістю. Актуальним також є формування мережі РЛП і для центральної частини України, де НПП практично відсутні, але, саме в цьому регіоні є багато історико-культурних цінностей та місць, присвячених історичному минулому нашої держави. [1]

РЛП виступають як природоохоронні рекреаційні установи місцевого чи регіонального значення, що створюються з метою збереження в природному стані типових або унікальних природних комплексів та об'єктів, а також забезпечення умов для організованого відпочинку населення. Особливістю РЛП та їх основною відмінністю від НПП є те, що вони в більшій мірі, ніж національні парки, поєднують в собі природоохоронні та суто соціально-екологічні функції.

Основними функціями РЛП є: природоохоронна (збереження особливостей і краси ландшафту, цінних природних комплексів та об'єктів); охорона пам'яток культури і історії; рекреаційна (організація відпочинку і збереження високих рекреаційних якостей середовища); освітньо-пізнавальна (сприяння екологічній освіті, виховання патріотичного ставлення до рідної природи, культури та історії). [5]

В Україні в останні десятиліття ХХст. початку ХХІ ст. активно розширювалася мережа природоохоронних територій поліфункціонального призначення, а саме національних природних парків та регіональних ландшафтних парків.

РЛП створюється, переважно, без вилучення земельних ділянок та природних ресурсів у їх власників та користувачів. В останній редакції Закону України «Про природно-заповідний фонд України» для управління РЛП створюється спеціальна адміністрація, що значно ускладнило нових парків, оскільки у місцевих бюджетах на їх утримання не вистачає коштів[5].

Придатність певної території для створення РЛП визначається його функціями та завданнями і залежить від наявності природних, культурних та історичних цінностей, можливостей проведення на їх базі екологічного виховання, різних видів рекреації, оздоровлення. На території РЛП мають бути об'єкти культурної та історичної спадщини, має бути привабливою та придатною для різних видів рекреації, мати освітню та виховну цінність. [1]

РЛП можуть створюватися поблизу або в межах територій великих міст. Вони мають переваги саме як організаційна форма охорони природи, що дозволяє враховувати роздробленість території, перетвореність природних умов, високі антропогенні навантаження, а також створювати передумови збереження невеликих, але досить добре збережених і цінних природних комплексів. В умовах міських територій найбільш повно проявляються соціальні функції РЛП, зокрема можливість задоволення потреб населення у місцях рекреації, можливість організації пізнавально-просвітницьких форм відпочинку. Парки є перспективною організаційною формою охорони природних територій саме в регіонах з високим ступенем господарської освоєності ландшафтів.[1]

Загальною тенденцією у функціонуванні РЛП є розширення спектру їх функцій. До функцій рекреаційного використання та збереження мальовничих ландшафтів з часом долучаються функції охорони природних та історико-культурних об'єктів, сприяння соціальному і економічному розвитку території, узгодженому з функцією охорони природи, організація туризму, екологічної освіти місцевого населення і відвідувачів, а також проведення наукових досліджень і моніторингу. [7]

РЛП можуть також виступати як екологічні вузи та бути в складі екологічних коридорів екологічної мережі, переважно регіонального статусу. В Україні в межах РЛП можуть виділятися функціональні зони, з урахуванням тих самих вимог, що встановлені для територій національних природних парків. Тут можуть бути виділені такі зони: заповідна, регульованої рекреації, стаціонарної рекреації, господарська. Влаштування території РЛП здійснюється на основі Проекту організації території РЛП, охорони, відновлення та рекреаційного використання його природних комплексів та об'єктів.

У численних наукових працях та дослідженнях висвітлюються переважно проблеми не екологічного, а адміністративно-правового чи управлінського характеру, спричинені переважно неналежним фінансовим і матеріально-технічним забезпеченням установ ПЗФ. До виникнення низки проблем, пов'язаних з недотриманням природоохоронного режиму заповідних територій, призводить відсутність належної інформації щодо переліку найбільш

розповсюджених порушень, зокрема через нерегульовану рекреацію, внаслідок чого активізуються небезпечні процеси, деградують найцінніші фітоценози тощо. Головним завданням формування планувальної структури є оптимальне взаємне розміщення основних функціональних зон міста – місць праці, проживання і відпочинку. При цьому належна увага має приділятися зручному для жителів просторовому сполученню житлової зони і місць масового відпочинку; створенню системи магістральних зв'язків між різними зонами міста; узгодженості планувальної структурної міста з його архітектурно-просторовою композицією на основі використання природних особливостей ландшафтів. Для ефективного функціонування РЛП в умовах урбанізованого оточення важливо дослідити та обґрунтувати всі можливі загрози і чинники, які негативно впливають або ймовірно зможуть впливати на її подальше функціонування. На ефективність планування та управління РЛП в Україні негативно впливає низка гетерогенних чинників і загроз, які спричиняють погіршення екологічного стану не лише території парків, але й прилеглих ділянок. Під такими чинниками розуміють сили, діяльність чи події, які вже шкідливо вплинули на цілісність природоохоронної території (наприклад, зменшили показники біорізноманіття). Негативні чинники включають як легальну, так і нелегальну діяльність, і можуть бути наслідком прямих чи опосередкованих впливів діяльності. Загрози – це потенційні чи неминучі негативні дії, за яких шкідливий вплив може відбутися чи буде відбуватися у майбутньому [4].

Негативні чинники та загрози, притаманні регіональним ландшафтним паркам, такі:

- недосконала нормативно-правова база з недостатнім охопленням об'єктів правового регулювання;
- недостатнє фінансування РЛП;
- нецільове використання території РЛП;
- надмірне рекреаційне навантаження і, як наслідок – недотримання заповідного режиму території;
- відсутність служб охорони території РЛП;
- негативний вплив транспортної мережі як чинника хімічного і шумового забруднення;
- проникнення інвазійних видів;
- відсутність належної інформаційної політики щодо значення й цінності заповідних територій, наслідком чого стає порушення спеціального режиму території РЛП;
- відсутність співпраці та налагодженого діалогу між громадськими організаціями, місцевою владою та іншими владними структурами;
- низький рівень екологічної культури й свідомості громадян. [6]

Станом на 01.01.2018 року в Україні функціонує мережа із 80 регіональних ландшафтних парків загальною площею 779,9 тис. га. Вона досить повно репрезентує природне різноманіття України.

Особливу роль РЛП відіграють в охороні рівнинних широколистяних лісів на території України. Майже у всіх РЛП переважають за площею території з природною рослинністю. Значна кількість РЛП з великою площею території ліквідовуються у зв'язку зі зміною категорії об'єкту ПЗФ – в основному на їх базі створюються національні природні парки. [7]

Список літератури

1. Науково-методичне та нормативно-правове забезпечення створення та діяльності регіональних ландшафтних парків України. / Т.Л. Андрієнко та ін. Київ, 2004. 52 с.
2. Геренчук К.І. Природні парки – нова форма територіальної охорони природи на Україні та їх географічна межа. *Фізична географія та геоморфологія*: міжвідом. наук. збірник. Київ : “Вища школа”, 1976. Вип. 15. С. 3 – 8.
3. Давиденко В. М. Заповідна справа. Миколаїв : МФ НаУКМА, 2001. 140 с.
4. Дермансько-Мосьтівський регіональний ландшафтний парк: проблеми становлення: зб. матеріалів науково-практичного семінару (22-23 березня 2001 року, м. Здолбунів). / Київ : Карбон, 2001. 136 с.
5. Закон України «Про природно-заповідний фонд України»
6. Шеляг-Сосонка Ю.Р. Розбудова екомережі України. Київ, 1999. 127 с.
7. Потоцька С.О. Сучасний стан дендрофлори урочища "Ялівщина" та шляхи його збереження. *Збірник наукових праць Полтавського педагогічного університету імені В.Г. Короленка. Сер. "Екологія. Біологічні науки"*. Вип. 1. Полтава, 2009. С. 114 – 120.